

SZILLOGISZTIKUS ÉRVELÉSRE ÉPÜLŐ INFERENCIÁK A KIS HERCEG SZÖVEGÉBEN

BÉKÉSI IMRE

1. Elvi-módszertani alapvetés

A szövegjelentés vizsgálatának alapkérdései közül kettőt hangsúlyozok. Az egyik egy fontos arányra vonatkozik, mégpedig adott szegmentum (relatív) jelentéségszében a felépítő nyelvi eszközökből származó, valamint a szegmentumban leírt tényálláshoz rendelhető tudásból származó jelentéskomponensek aránya.¹ A másik alapkérdés ennek az utóbbi jelentéskomponensnek a hozzárendelését firtatja. Miféle módokon, miféle műveletekkel rendelődik hozzá bizonyos tudás a nyelvi eszközökkel járó jelentéskomponensekhez?

Előadásomban *A kis herceg* magyar szövegének azokat a szegmentumait emelem ki s vizsgálom meg, amelyekben e tudás hozzárendelését a szillogisztikus érvelés szabályai írják elő. Nem véletlenül vizsgálom ezeket az előírásokat. *A kis herceg* történetében – mivel főhőse gyermek, aki most ismerkedik a felnőttek szokásaival – számos olyan írói kijelentés kap helyet, amely egy szillogisztikus érvelés felső premisszájának a szerepét is betölti. Nyelvi eszközei tehát nem csupán a velük járó nyelvi (lexikai, grammatikai) jelentéseket érvényesítik, hanem egy következtetési művelet elvégzését is előírják.

2. A következtetési művelet a nyelv használatában nemcsak egyedüli (egyetlen, egyes) műveletként jut szerephez, hanem egyidejű kettősségében is. Ez utóbbit nevezem kettős szillogizmusra² épülő komplex inferenciának.³ Az alábbiakban e kétféle szerepében (egyes, illetve kettős működésében) vizsgálom az előadásom címében kiemelt tárgyat.

2.1. Az egyetlen szillogizmusra épülő inferenciák *A kis herceg* szövegében

Az (1) példa azt szemlélteti, hogy a szövegegység nyelvi eszközei valóban nem csupán a velük járó nyelvi jelentéseket érvényesítik, hanem egy következtetési művelet elvégzését is előírják.

- (1) *Ha az ember mindenáron szellemes akar lenni, megesik, hogy egy kicsit elveti a sulykot. Én sem voltam egészen szavahihető, amikor a lámpagyújtogatóról beszéltem. (17. fejezet.)*

Nyelvi eszköz az idézetben – a többiek között – a *Ha*, [akkor]-féle feltételes mondat szerkezet és az *ember* határozott névelős főnév is. E két nyelvi eszköz együtt azonban feltűnően reprezentálja a megnyilatkozás logikai szerepét is, vagyis hogy hozzá (a mondat nyelvi jelentéséhez) mint ÁLTALÁNOS TUDÁSHoz EGYEDI TÉNYT leíró mondatjelentés kapcsolható: 'Én is szellemes akartam lenni', valamint azt, hogy kettőjük egységéből EGYEDI KONKLÚZIÓ vonható le: 'Én is elvettem egy kicsit a sulykot'. Más kérdés, hogy a szillogisztikus érvelés elvi tételei (lépései) közül az EGYEDI TÉNY itt

implicit marad, az EGYEDI KONKLÚZIÓ pedig szinonim kifejezéssel valósul meg (*Én sem voltam egészen szavahihető*: ‘Én is elvettem egy kicsit a súlykot’). Tekintsük át mindezt egy táblázaton! [(I) ábra]⁴

(I)

[F - G]	ÁLT. TUDÁS	Ha az ember p , akkor (megesik, hogy) q .
[G - H]*	EGYEDI TÉNY	‘Én is szellemes akartam lenni’, azaz p^* .
[F - H]	EGY. KONKL.	<i>Én sem voltam egészen szavahihető</i> , azaz q . ‘Én is elvettem egy kicsit a súlykot’.

Az (I) ábra komponenseiből kitűnik, hogy az (1) példa nem kifogástalanul felel meg az inferencia mint ‘következtetés’ fogalmi jegyének, hiszen annak a konklúziója implicit. Az író azonban itt is meglehetett volna, hogy a konklúzió rekonstruálását bízza rá az olvasóra, és az alsó premisszának ad nyelvi kifejezést. [(II) ábra]

(II)

[F - G]	<i>Ha az ember mindenáron szellemes akar lenni, megesik, hogy egy kicsit elveti a súlykot.</i>	
[G - H]	<i>Én is szellemes akartam lenni.</i>	
[F - H]*	Én is elvettem egy kicsit a súlykot.	

Nem véletlen persze, hogy az (I), illetőleg a (II) közül az író itt miért az (I)-et választotta. A (II) ábrában megjelenített elvi lehetőség sorrendje ugyanis kevésbé lenne alkalmas a műnek abban az érvelésében, amelynek a folytatása ismét konklúzióként folyik: *Így aztán félő, hogy hamis fogalmat adok bolygónkról azoknak, akik nem ismerik*. Ez most – hogy közvetlen előzményében egy felső premissza [F - G] már szerepelt – implicit maradhat, alsó premisszájának a szerepe pedig ráértődik az előző érvelés konklúziójára. [(III) ábra]

(III)

[F - G]*	Ha nem vagyok egészen szavahihető, amikor a lámpagyújtogatókról beszélek, akkor félő, hogy hamis fogalmat adok bolygónkról azoknak, akik nem ismerik.	
[G - H]*	(Márpedig) Nem voltam egészen szavahihető, amikor a lámpagyújtogatókról beszéltem.	
[F - H]	<i>Így aztán félő, hogy hamis fogalmat adok bolygónkról azoknak, akik nem ismerik.</i>	

A (III) ábra felveti azt a módszertani kérdést, hogy az elemzett szövegben rejlő inferenciának milyen elvi sorrendi lehetőségei lennének, ha nem beépített szövegegységről lenne szó. Erre a kérdésre a logika szigorúbb választ ad, mint a szövegten.⁵ (Ha eltekin-

tünk az egyes tételek ítéletszerkezetétől, vagyis hogy bennük felcserélhetők a predikátumok: ([F - G], [G - F]), ([G - H], [H - G]), akkor – a KONKLÚZIÓ, azaz [F - H] nélkül – az alábbi két alakzat teljesen kézenfekvő; vagyis itt a KONKLÚZIÓnak mindig záró helyzetben kell állnia. [(IV) ábra]

(IV)

F - G	G - H
<u>G - H</u>	<u>F - G</u>
F - H	F - H

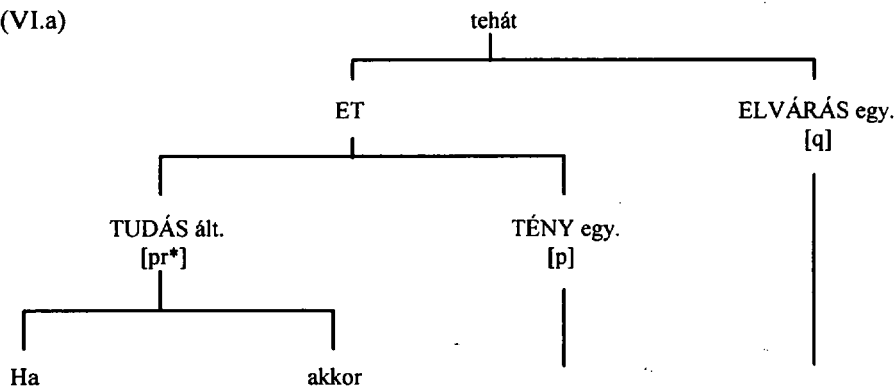
Az élő szövegben a KONKLÚZIÓ a sorrend további két elvi helyét is elfoglalhatja.

(V)

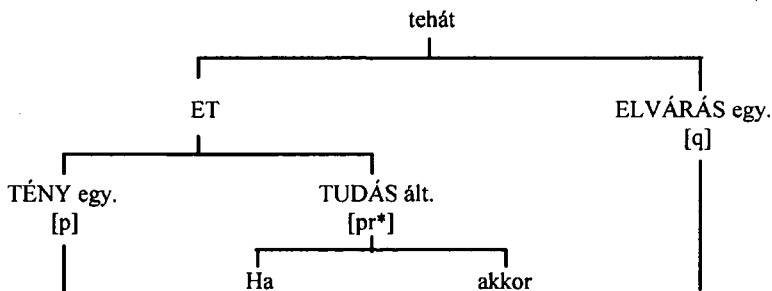
F - H	F - H	F - G	G - H
F - G	G - H	F - H	F - H
G - H	F - G	G - H	F - G

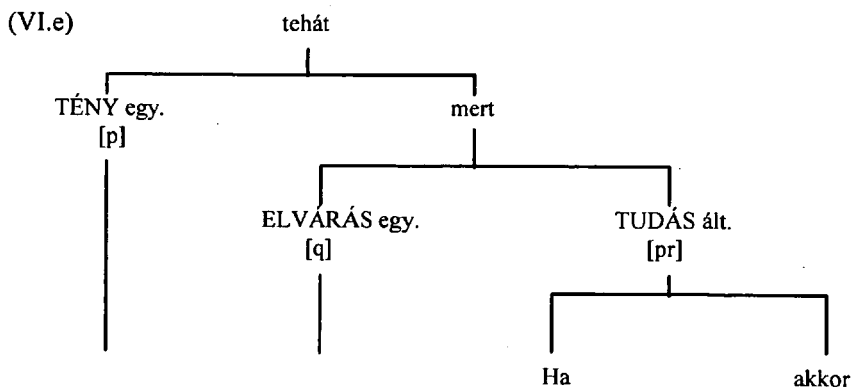
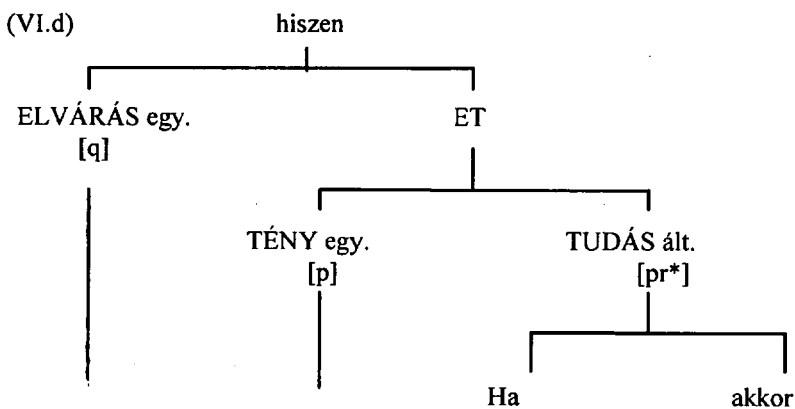
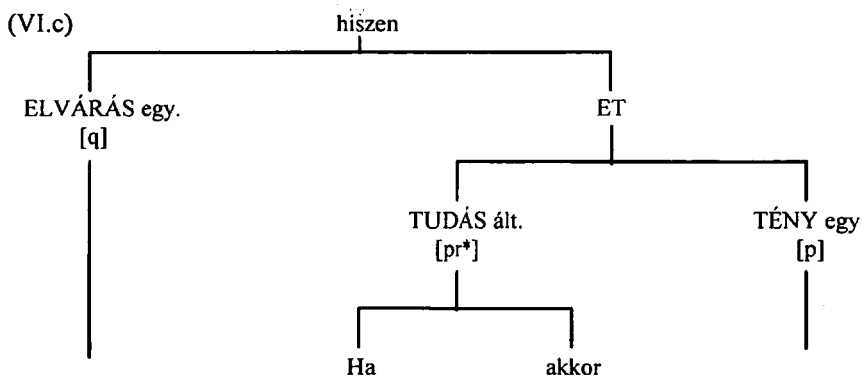
A fenti alakzatok ágrajzos sémáit korábban már felvázoltam.⁶ [(VI.a–f) ábra]

(VI.a)

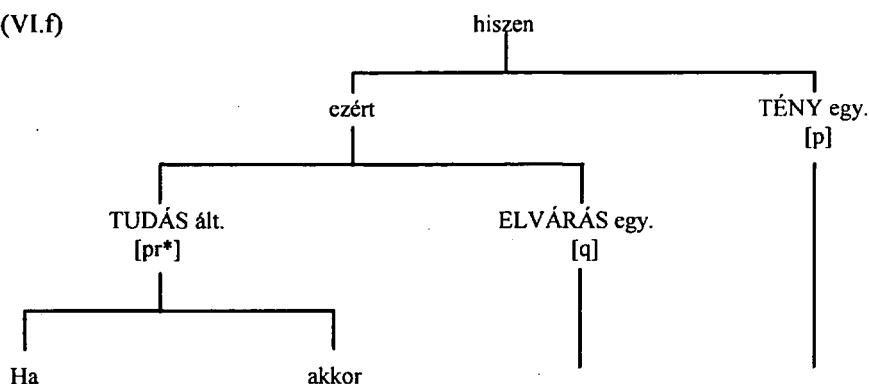

(VI.b)

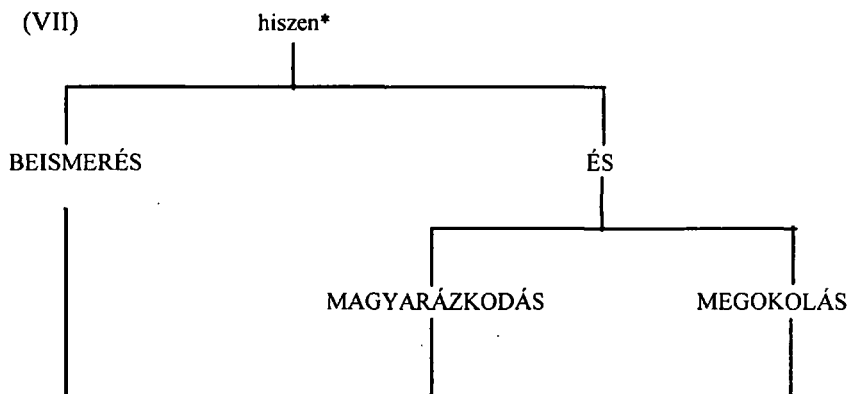

(VI.f)

A (VI.a–f)-ben szereplő sorrendi változatokban a szillogisztikus érvelés egyes komponensei mint ‘tényállásleírások’ más-más ‘szubvilágalkotó’ jelentéskomponensekbe ágyazódnak be. Ezek nyelvi eszközökkel is megjelenhetnek, de többnyire implicitek maradnak. Ezt most csak egyetlen sorrendi változattal szemléltetem (VII ábra):

(VII)

Egy kicsit elvettem a sulykot, amikor a lámpagyújtogatókról beszéltem.

(q)

Ha az ember mindenáron szellemes akar lenni, megesik, hogy egy kicsit elveti a sulykot.

(pr)

Én is szellemes akartam lenni.

(p*)

BEISMERÉS

Egy kicsit elvettem a sulykot (‘Nem voltam egészen szavahihető’), *amikor a lámpagyújtogatókról beszéltem.*

MAGYARÁZKODÁS

Ha az ember mindenáron szellemes akar lenni, megesik, hogy egy kicsit elveti a sulykot.

ÉS

Én is szellemes akartam lenni.*

Az (1) példa explicit felső premisszájából levonható lenne két olyan következtetés is, amely kézenfekvőnek látszik. Egyik a felső premissza sorrendi helye, vagyis az, hogy a felső premisszának a szillogisztikus érvelésben első helyen kellene állnia. Másik lehetséges (ám ugyancsak látszólagos) sajátossága az (1) példának, hogy explicit, azaz nyelvi eszközökkel meg kell jelennie. Az alábbi példasor azt szemlélteti, hogy a felső premisszának egyedül a logikai szerepe a meghatározó.

A szillogisztikus érvelés élő ('inferenciális') alkalmazásában a felső premisszának a szerepét sem a helye (sorrendje), sem pedig nyelvi kifejtettsége nem befolyásolja. A felső premissza azt a szerepét, hogy egyedi, aktuális tényállásleíráshoz általános tapasztalatot, tudást rendeljen, mindhárom elvi sorrendi helyen, továbbá explicit vagy implicit módon egyaránt betöltheti. Mindez természetesen az adott érvelés alsó premisszájával, illetőleg konklúziójával összefüggésben történik. Ezt láthatjuk az alábbi példasor elemzéseiben. Mindhárom szegmentumban – amelyek *A kis herceg* időben egymás utáni részletei – konklúzióval kezdődik a szillogisztikus érvelés, és a felső premissza magyarázó szerepével zárul le. A három példa különbsége egyrészt abban van, hogy a (2.c)-ben már a felső premisszát is az olvasónak (a kis hercegnek) kell hozzárendelnie. A (2.a)-ban, a (2.b)-ben és a (2.c)-ben az egyedi ténymegállapítás – mint legnyilvánvalóbb ismeret – egyaránt implicit: 'A kis herceg – ember'.

Explicit (*q*) és (*pr*), implicit (*p**). Vö. a (VI.c) ágrajzzal! A különbség csupán annyi, hogy a (2.a), (2.b), (2.c)-ben az általános TUDÁS explicit, jele (*pr*); az egyedi TÉNY (A kis herceg – ember) implicit, jele (*p**).

(2.a)

– Hohó! Itt egy alattvaló! – kiáltott föl [a király], amikor megpillantotta a kis herceget.

„Hogyan ismerhet meg – gondolta magában a kis herceg –, ha még soha életében nem látott?”

Nem tudta, hogy a királyok szemében a világ fölöttébb egyszerű: minden ember alattvaló. (10. fejezet.)

(2.b)

A második bolygón lakott a hiú.

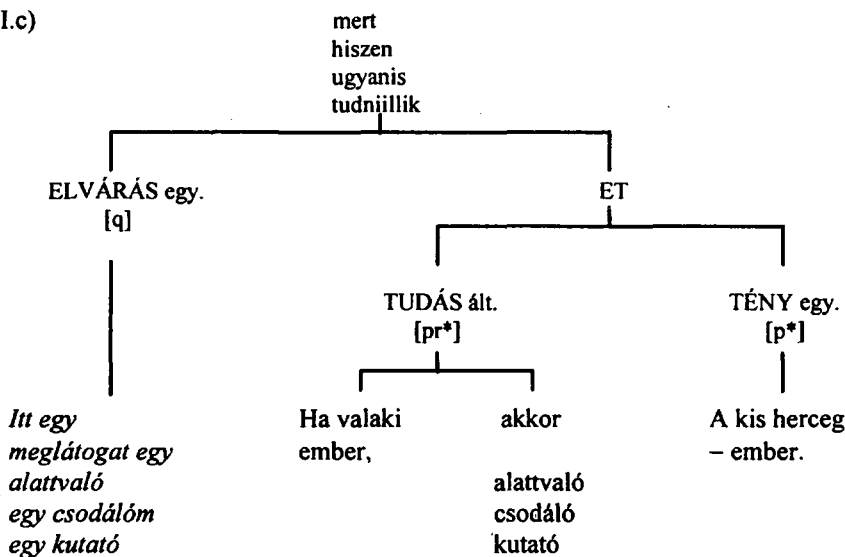
– Lám, lám! – kiáltotta már messziről, amikor megpillantotta a kis herceget.
 – Meglátogat egy csodálóm!
 Mert aki hiú, annak az összes többi ember olybá tűnik, mint a csodálója.
 (11. fejezet.)

(2.c) A (2.c)-ben már csak a (q) explicit, a (p*) és a (pr*) implicit.

A hatodik bolygó tiszerte nagyobb volt. Egy öregúr lakott rajta, és óriási könyveket írt.
 – Hohó! Itt egy kutató! – kiáltott föl, amikor megpillantotta a kis herceget.
 (15. fejezet.)

A (2a)-ban az író még keresteti az olvasóval (a kis herceggel) a szillogisztikus érvelésből hiányzó EGYEDI TÉNYt (p*); a (2.b)-ben és a (2.c)-ben már nem.

(VI.c)

(3.a) példa

... végzetes következményei lennének a földrajzkönyvekben (...), ha egy kutató többet innék a kelteténél.

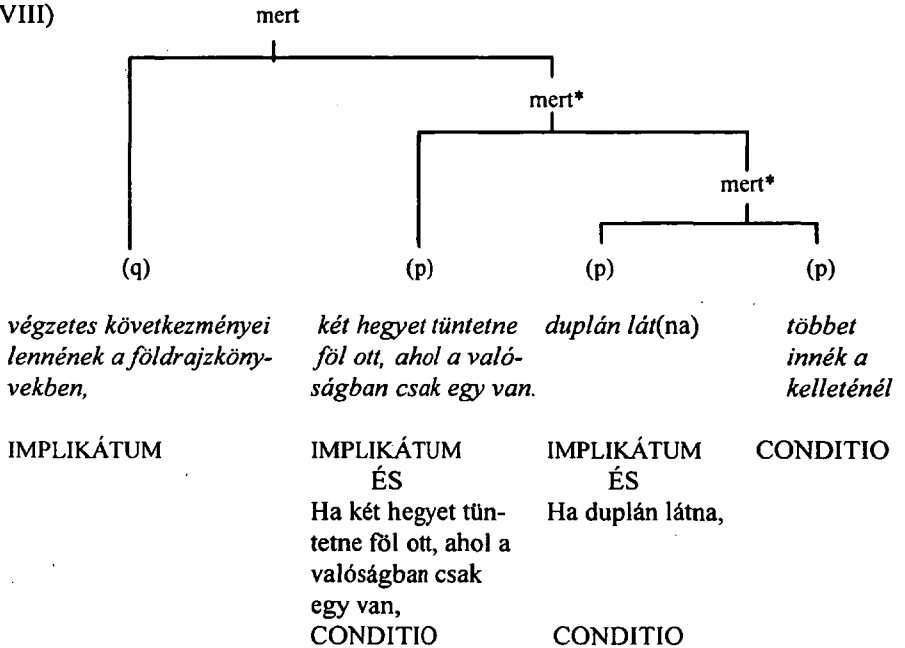
– Miért? – érdeklődött tovább a kis herceg.

– Mert aki részeg, az duplán lát. Így a földrajztudós két hegyet tüntetne föl ott, ahol a valóságban csak egy van.

[– Ismerek valakit – mondta a kis herceg –, akiből nagyon rossz kutató lenne.] (15. fejezet.)

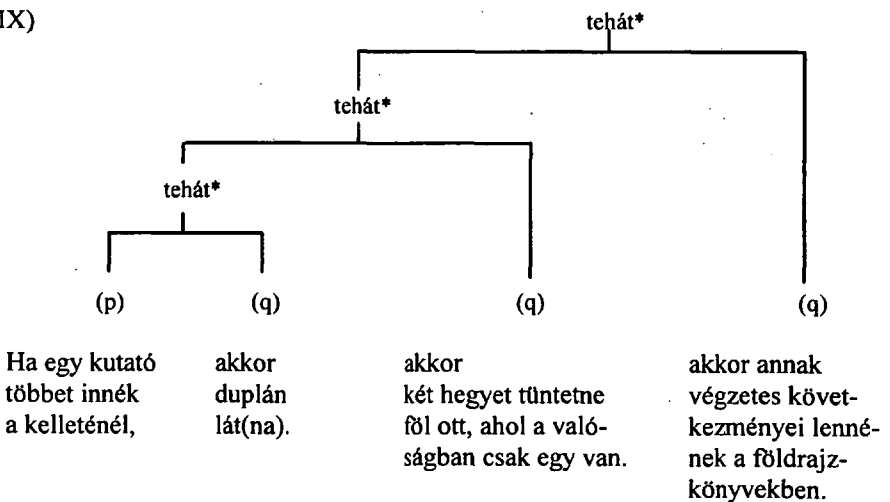
Nézzük előbb a geográfus gondolatmenetét! Ebben a konklúzió kerül az első helyre (... végzetes következményei lennének a földrajzkönyvekben (...), ha egy kutató többet innék a kelleténél). A folytatás magától értetődően megokoló stratégiát követ. [(VIII) ábra]

(VIII)

Ugyanez a gondolatmenet követhetne következtető stratégiát is. [(IX) ábra]

(IX)

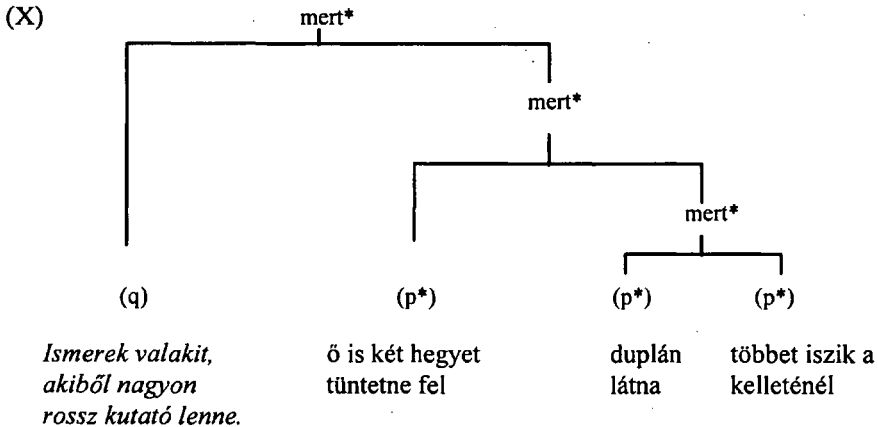
CONDITIO	IMPLIKÁTUM	IMPLIKÁTUM	IMPLIKÁTUM
	ÉS	ÉS	
	Ha egy kutató duplán látna,	Ha két hegyet tűn- tetne föl ott, ahol a valóságban csak egy van	
	CONDITIO	CONDITIO	

(3.b) példa

– *Ismerek valakit – mondta a kis herceg –, akiből nagyon rossz kutató lenne.*

A *kis herceg* inferenciális következtetése a (3.b) példában ugyanazon a megokolási láncon fut le, amelyet a geográfus alkalmazott. A *kis herceg* is előrebocsátja a konklúziót, a megokoló szerepű IMPLIKÁTUMOKat azonban már nem ismétli meg. A végső ok – mivel a mindig részeg lámpagyújtogatóra gondol – még implicit formájában sem feltételes, hanem kijelentő módban áll: *többet iszik a kellesténél.* [(X) ábra]

A (4) példa párbeszédében a közös hallgatás mögött (*És sokáig hallgattak.*) az azonos egyedi TÉNYre vonatkozó közös, általános TAPASZTALAT húzódik meg. A szillogisztikus érvelés komponensei a partnerek megnyilatkozásaiban – miként a (3) példában – itt is párhuzamosak. Egyaránt konklúzióval kezdődnek, a *kis hercegé* – mivel megismétlése lenne a kigyó kérdésének – implicit marad.

(4) példa

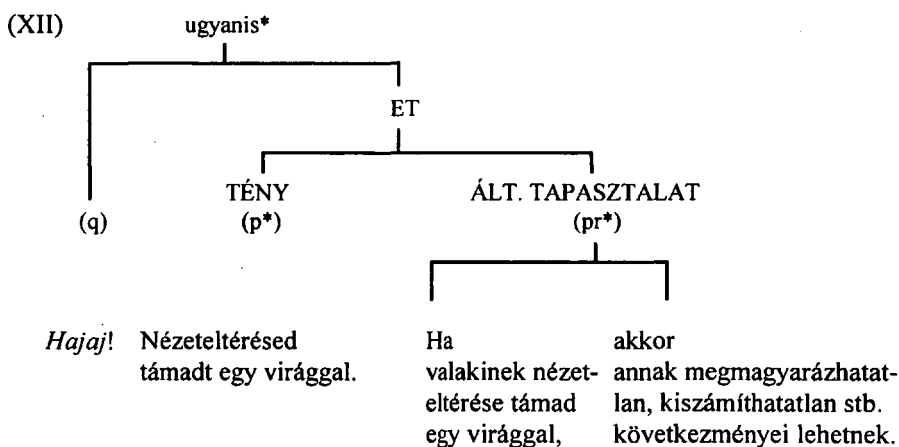
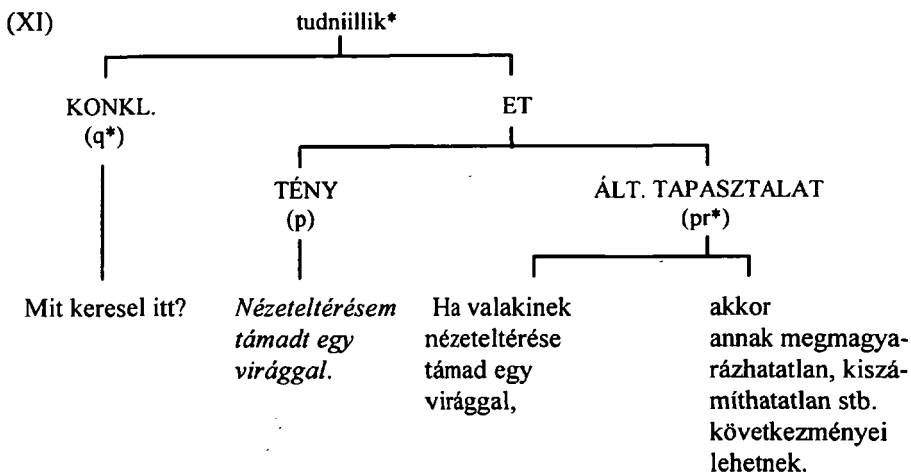
– *Mit keresel itt?*

– *Nézeteltérésem támadt egy virággal – mondta a kis herceg.*

– *Hajaj! – mondta a kigyó.*

És sokáig hallgattak. (17. fejezet.)

A (4) példa két párbeszédében egy-egy inferenciális következtetés fut le. [(XI) és (XII) ábra]

2. A kettős szillogizmusra épülő inferenciális következtetések

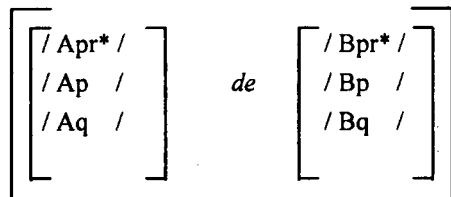
Az előző példák a szillogisztikus érvelés olyan használatát képviselik, amelyben egyetlen következtetési folyamat zajlik le. Ez a használati mód – a maga szabályos hiányosságaival együtt – a logikai felfogásnak egy vonatkozásban maradéktalanul megfelel: benne egyidejűleg csak egyetlen érvelés fut le. A nyelv használatában azonban vannak olyan alakulatok is, amelyek jelentésszerkezetéről csak akkor alkothatunk képet, ha bennük két szillogisztikus érvelés egyidejű (közvetlenül egymás utáni) lefutását feltételezzük. Ez a feltételezés körvonalazódik a 'kettős szillogizmus' néven közreadott elvi jelentésszerkezetben [(XIII) ábra], amelyet az (5) példa szemléltet.

Az alkotórészek értelmezése:

/A/ de /B/: az ellentétes viszony elő- és utótagja.

Csillag (*): a szillogisztikus érvelésnek csillaggal megjelölt tétele (konklúziója) tipikusan rejtett ('implicit'). A rejtett tartalom a megnyilatkozás nyelvileg kifejezett ('explicit') komponenseinek hatására – a szillogisztikus érvelés mechanizmusával – a partner tudatából idéződik fel ('rendelődik hozzá') a leírt komponensek jelentéséhez.

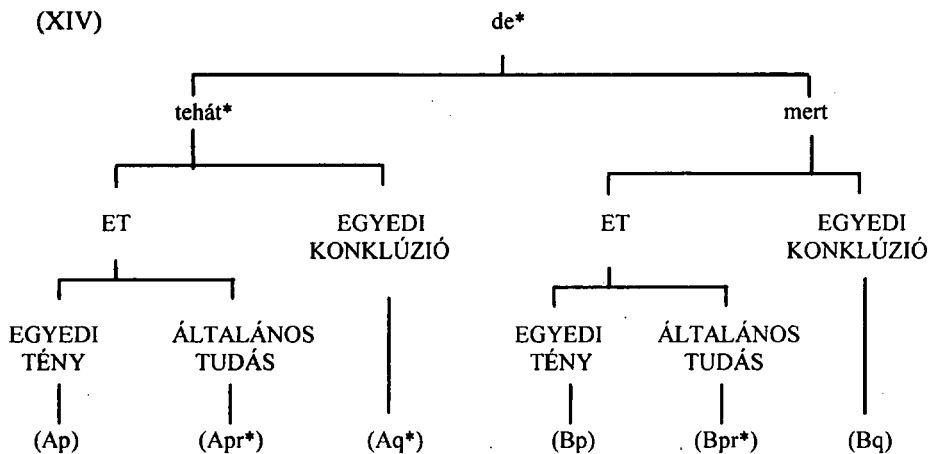
(XIII)

/pr^{*}/, azaz /A_{pr^{*}/, /B_{pr^{*}/: a szillogisztikus érvelés felső tétele ('nagy premisszája').}}

Két fő összetevője van.

(XIV)

Volt egy kialudt vulkánja is.

Ha egy vulkán már kialudt, akkor nem füstöl stb., nincs mit kipucolni benne.

Ezt a kialudt vulkánt nem pucolta ki.

Úgy gondolta: „Sohasem lehet tudni!”

Ha egy kialudt vulkán felébred, hasznos lehet, ha ki van pucolva.

Kipucolta ezt a kialudt vulkánt is.

Tartalmazza egyrészt azt a TUDÁSt (az adott kultúrában általánosnak, konvencionálisan elfogadottnak tekinthető) tapasztalatot, vélekedést, meggyőződést, hitet stb., amely a megnyilatkozásban szereplő valóságdarabra vonatkoztatható. Erre a közös TUDÁSra épülően hozza létre a partner azt a két PRAGMATIKAI ELŐFELTVÉSt, amelyet az elvi jelentésszerkezetben *ha...*, *akkor* viszonyként fogalmazunk meg. (5) példa

(5) *Volt egy kialudt vulkánja is. De mert úgy gondolta: „Sosem lehet tudni!”, kipucolta ezt a kialudt vulkánt is.* (9. fejezet.) Az (5) jelentésszerkezetét a (XIV) ábrán tanulmányozhatjuk.

Az eddigi kutatásokban a kettős szillogizmusra épülő inferenciák sajátosságai közül kettő került a figyelem előterébe. Az egyik a jelentésegész komponenseinek nyelvi, illetőleg tudásbeli eredete; a másik pedig az explicit komponensek sorrendi elhelyezkedése. A következőkben először a jelentés forrásairól lesz szó.

2.1. A jelentésegész két elvi forrása

2.1.1. A megnyilatkozás nyelvi eszközeiből származó jelentés

Az (6) példában felismerhető jelentésszerkezetet domináns mértékben a nyelvi eszközök jelentései alkotják.

(6)

– *Helyben vagyunk. Most hadd menjek pár lépést egyedül.
De leült, mert félt.* (26. fejezet.)

E szövegegységben a kis herceg SZÁNDÉKA/KÍVÁNSÁGA az (A) szillogizmus alsó premisszája (Ap), s a pilóta VÁRAKOZÁSA az implicit (Aq*). A *de*-vel viszonyított (B) szillogizmust (*de leült, mert félt*) a narrátor mondja. [(XIV) ábra]

(XV)

(Ap)	Kis herceg KÍVÁNSÁG/SZÁNDÉK <i>Most hadd menjek pár lépést egyedül.</i>	(Bp)	Narrátor INDOKLÁS <i>mert félt.</i>
(Aq*)	Pilóta VÁRAKOZÁS A kis herceg indul, lép, megy.	(Bq*)	Narrátor TÉNYKÖZLÉS [Nem indult, hanem] <i>de leült,</i>

Szerepet kap az (6) jelentésegészében az ábrázolt helyzetre vonatkozó általános TUDÁS is, hiszen a *fél* és a *leül* ('nem indul') jelentések között nincs olyan magától értetődő összefüggés, mint az ((Ap) KÖVETKEZMÉNYE (Aq*)) esetében. Ez utóbbiak közt ugyanis a felszólító módú igealak és a vele együtt járó határozószó egyértelmű VÁRAKOZÁSt kelt a partnerben. Ha valaki a partnerének (itt a kis herceg a pilótának) azt a

KÍVÁNSÁGÁT/SZÁNDÉKÁT/AKARATÁT fejezi ki, hogy *Most hadd menjek pár lépést egyedül*, akkor a pilóta okkal számít arra, hogy a kis herceg meg is tesz néhány lépést egyedül. A jelentésszerkezet nyelvi eszközökből származó jelentéskomponensei tehát a (6) példában nem annyira lexikai, mint inkább grammatikai eszközökből származnak. Ezek főként modalitást kifejező eszközök, közöttük is elsősorban a ‘feltételes múlt’, amely magában rejt az implicit utótagot is.

A feltételes múlt ekkor a jelentésszerkezet előtagjának explicit konklúziója (Aq), a *de* kötőszó így közte, valamint az implicit (Bq*) között viszonyít: ((Aq) *de* (Bq*))⁷. (7) és (8) példa.

(7)

– *Nem lett volna szabad meghallgatnom – vallotta meg egy napon*, [de meghallgattam]. (8. fejezet.)

(8)

– *Sosem lett volna szabad megszöknöm!* [De megszöktem.] *Szegényes kis csalafintaságai mögött meg kellett volna éreznem gyöngéd szeretetét.* [De nem éreztem meg.] (8. fejezet.)

A (7) és a (8) példák azt az esetet képviselik, amelyekben jellemző módon az előtagban explikált grammatikai és lexikai (azaz nyelvi) eszközök kataforikusan (‘előre irányulóan’) kívánják meg a folytatást. Ugyancsak kataforikus irányú viszonyítás szerepel a (9) és a (10) példában, de ez az irány csak akkor tárul fel, ha a *de* kötőszó anaforikus (‘visszafelé utaló’) készítésére a partner beleérti az előtag implicit mellékmondatát: *Megfordult* [hogyan lássa, ki is köszönt neki], *de ...*; *Az üzletember eltátotta a száját* [hogyan feleljen], *de ...* [(XVI) ábra]

(9)

Akkor jelent meg a róka.

– *Jó napot!* – *mondta a róka.*

– *Jó napot – felelte udvariasan a kis herceg. Megfordult, de nem látott senkit.* (21. fejezet.)

(10)

Az üzletember eltátotta a száját, de felelni egy mukkot sem tudott, a kis herceg pedig szedte a sátorfáját, és ment tovább. (14. fejezet.)

A (9) és a (10) példában a *de* kötőszó közvetlenül az implicit és explicit konklúzió között viszonyít: ((Aq*) KÖVETKEZMÉNY (Bq)). Ezt részletezi a (XVI) ábra.

(XVI)

(Ap)	ELŐZMÉNY, OK	(Bp*)	INDOKLÁS
(Aq*)	VÁRAKOZÁS KÖVETKEZMÉNY ... hogy lássa ..., ... hogy feleljen,	(Bq*)	TÉNYKÖZLÉS <i>de nem látott senkit. felelni egy mukkot sem tudott.</i>

A (11) példa szerkezete megegyezik a (9) és (10) példáival; amiben különbözik tőlük, az az utótag komponenseinek másféle megjelenése. A (11) példában a *de* kötőszó közvetlenül két implicit konklúzió között viszonyít: ((Aq*) KÖVETKEZMÉNY (Bq*)).

(11)

A kis herceg körülnézett, hová ülhetne le, de a bolygót mindenestül beborította a pompás hermelin palást. (10. fejezet.)

A (11)-ben így rekonstruálható a két implicit konklúzió: *A kis herceg körülnézett [hogy lássa], hová ülhetne le, de [nem látott alkalmas helyet, mert] a bolygót mindenestül beborította a pompás hermelin palást. [(XVII) ábra]*

(XVII)

(Ap)	ELŐZMÉNY, OK [Le akart ülni.]	(Bp*)	INDOKLÁS mert <i>a bolygót mindenestül beborította a pompás hermelin palást</i>
(Aq*)	VÁRAKOZÁS KÖVETKEZMÉNY ... hogy lássa, <i>hová ülhetne le,</i>	(Bq*)	TÉNYKÖZLÉS <i>de nem látott alkalmas helyet,</i>

2.2. A valóságdarabra vonatkozó tényállás leírásához hozzárendelhető általános TAPASZTALAT/TUDÁS

A kettős szillogisztikus érvelésre épülő inferenciák többségében nincs kataforikus utalás. Ezekben egyedül a *de* kötőszó anaforikus hatására idéződik fel az olvasóban a jelentésszerkezet egészéhez szükséges TAPASZTALAT/TUDÁS. A *de* kötőszó itt közvetlenül az implicit (Aq*) és az explicit (Bq) között viszonyít, miután a (Bq)-ból a *de* intenciójára a partnerban felidéződik az (Aq*). Ezt látjuk a (13) példában.

(13)

... A király, bíborban és hermelinben, egy nagyon egyszerű, de méltóságtejes trónuson ült. (10. fejezet.)

A tételek közötti kapcsolatokat a (XVIII) ábra szemlélteti.

(XVIII)

(Ap)	TÉNY, OK <i>nagyon egyszerű</i>	(Bp*)	INDOKLÁS mert
(Aq*)	VÁRAKOZÁS KÖVETKEZMÉNY nem méltóságteljes	(Bq*)	TÉNYKÖZLÉS <i>de méltóságteljes</i>

Ebben a típusban a két explicit tulajdonság (*nagyon egyszerű, méltóságteljes*) más-más értékterületről származik, s csupán ebben a komplex megnyilatkozásban került együvé. Annak, hogy a (Bp*) implicit maradt, lehet pragmatikai oka is: tudniillik nem kell magyarázat az egyszerű trónus *méltóságteljes* voltára. Fontosabb ennél az alakulat szintaktikailag szoros jellege, vagyis az, hogy a *de* kötőszó itt jelzők viszonyát fejezi ki. Állítmányok közti viszonyításként már nagyobb jelentéshiány kínálkoznék a (Bp) számára: *A trónus egyszerű volt, de méltóságteljes, tudniillik ...* Legalábbis efféle különbséget (vagyis a szintagmaforma, illetőleg az összetett mondat kibővülési lehetőségének különbségét) erősíti meg a (14) példa. Itt az explicit ((Ap) *de* (Bq)) egy történet tételmondata, amelyben a (Bp) egésze magyarázó kifejtése a 'tételmondat'-nak, közelebbről a (Bq)-nak. [(XIX) ábra]

(14)

A következő bolygón egy iszákos lakott. Ez a látogatás nagyon rövid ideig tartott, de nagyon elszomorította a kis herceget. (12. fejezet.)

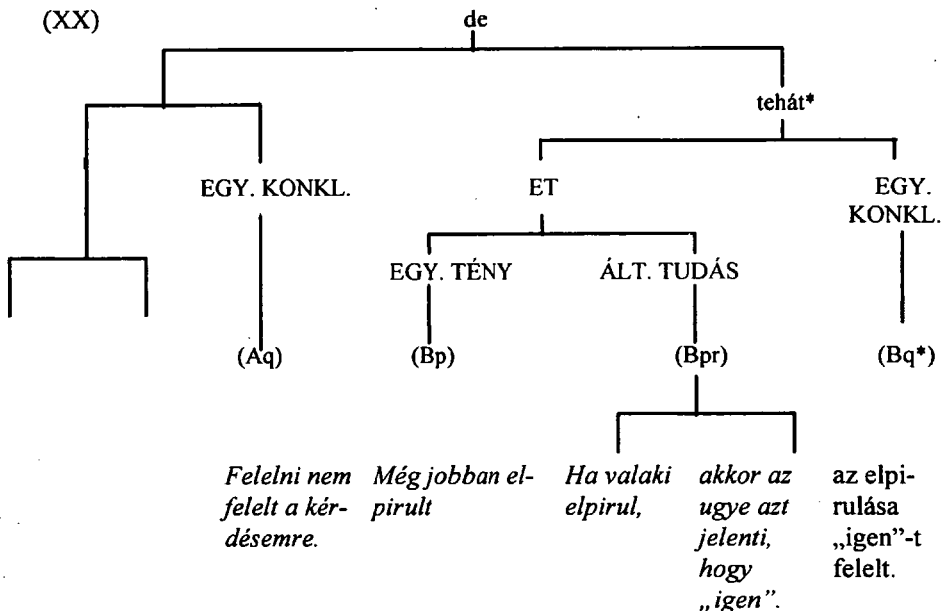
(XIX)

(Ap)	ELŐZMÉNY, OK <i>Ez a látogatás nagyon rövid ideig tartott,</i>	(Bp*)	INDOKLÁS [A 12. Fejezetben leírt találkozás az iszákossal.]
(Aq*)	VÁRAKOZÁS KÖVETKEZMÉNY Nem kellett volna, hogy ... Nem volt rá sok ideje/lehetősége, hogy nagyon elszomorítsa a kis herceget.	(Bq*)	TÉNYKÖZLÉS <i>de nagyon elszomorította a kis herceget.</i>

Az általános TUDÁS itt, a kettős szillogisztikus érvelésre épülő inferencia esetében is szerepet kaphat explicit módon. A (15) példában ez egyértelmű. (Más kérdés, hogy tipikus esetét látjuk-e itt a 'tekintethatározó'-nak.) [(XX) ábra]

(15)

A kis herceg még jobban elpirult. Felelni nem felelt a kérdéseimre; de ha valaki elpirul, az ugye azt jelenti, hogy „igen”. (25. fejd.)

3. Összegzés

Előadásom nem tartalmazza *A kis herceg* valamennyi szillogisztikus inferenciáját, csak azokat (azok típusait), amelyek olvasói összbnyomómat a témáról kialakították. Ezek közt jellemzőnek éreztem a történet adott tipikus emberi helyzeteire vonatkozó általános kijelentések viszonylagos gyakoriságát. Az általános kijelentés pedig egy érvelési mechanizmusnak, a szillogisztikus érvelésnek a lépése/komponense, azaz felső premiszszája. Általános voltával egy egyedi TÉNYÁLLÁSLEÍRÁSt társít magához (illetve maga társul ahhoz), s kettejük egysége képez alapot egy konklúzió levonásához. Ez a művelet-sor a kommunikáció valamennyi helyzetében, műnemében, műfajában stb. szerepet kaphat, így egy történet elbeszélésében, miként *A kis herceg* történetében is.

A vizsgálat eredményei az inferenciális következtetések aktuális sajátosságaiban összegezhetők. *A kis herceg* szövegében viszonylag sok az egyes szillogisztikus érvelésre épülő inferencia, és viszonylag sok az explicit felső premissza is. Ezek a jegyek egyrészt bölcséleti jellegű művekre, másrészt gyermektörténetekre jellemzőek; a bölcséleti jellegű gyermektörténetekre különösen.

Jegyzetek

1. Ez az arány a szövegfelépítés nyelvi-szemiotikai szervezettségének egyik domináns jegye. Alapirodalom: PETŐFI: 1991. 9., 12., 36.
2. BÉKÉSI: 1991. a
3. Az inferenciát mint a szillogisztikus érvelés eszközeivel megvalósuló következtetési (jelentés-hozzárendelési) műveletet az egyik gondolatalakzatként vizsgálja a retorika és a stilisztika. Tömör összegzését lásd FÓNAGY IVÁN lexikoncímzavainál (gondolatalakzat, enthiméma). Az inferenciát a szövegösszefüggőség (kohézió, illetve koherencia) és a szövegértés szempontjából vizsgálja van der VELDE (1981.). A lexikai, a szintaktikai és a szemantikai-logikai inferenciák csoportjai között VELDE az utóbbiakon belül foglalkozik azokkal, amelyekben a szemantikai jegyek és viszonyok – többek közt – a logikai következtetés segédeszközeivel részei a koherenciának. (I. m. 59., 72-100.)
4. A csillag (*) a komponens implicit (nyelvi eszközzel ki nem fejezett, de rekonstruálható) jelenté-
létre utal.
5. Az 'entymematikus következtetések'-et a logika is ismeri, de azért szigorúbban bánik velük, mint akár a retorika-stilisztika, akár a szövegnyelvészet. A logika ragaszkodik ahhoz, hogy a következtetések entymematikus formájukban is a logikai szerkezetből és a logikai szavak jelentéséből folyjék; illetőleg ahhoz, hogy az 'elhallgatott premisszá'-ról számot tudjunk adni. Vö. RUZSA: 1984. 63-66., 73-74.
6. BÉKÉSI: 1991. b
7. A feltételes múlt jelentésszervező szerepéről lásd BÉKÉSI: 1993.

Irodalomjegyzék

PETŐFI S. János:

1991. A szövegszignifikáció aspektusai és azok szemiotikai textológiai tárgyalása, in: *Szemiotikai szövegtan 2. A magyar szövegtani kutatások irodalmából* (Első rész). Szerk. PETŐFI S. JÁNOS és BÉKÉSI IMRE. JGYTF Kiadó, Szeged, 7-37.

BÉKÉSI Imre:

1991. a A kettős szillogizmus, in: *Szemiotikai szövegtan 2.* 38-54.
1991. b A kettős szillogizmus tipikus 'világai', in: *Szemiotikai szövegtan 3. A magyar szövegtani kutatás irodalmából* (2. rész) Szerk. PETŐFI S. JÁNOS és BÉKÉSI IMRE. JGYTF Kiadó, Szeged, 41-61.
1993. Egy átmeneti kategória a grammatika és a szemantika között, in: *Harmadik Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Konferencia 1.* Szerk. KLAUDY KINGA. Miskolc, 327-329.

FÓNAGY Iván:

- 'Gondolatalakzat', 'enthiméma', in: *Világirodalmi Lexikon.*

RUZSA Imre:

1984. *Klasszikus, modális és intenzionális logika.* Akadémiai Kiadó, Budapest.

VELDE, Roger G. van de:

1981. *Interpretation, Kohärenz und Inferenz.* Papiere zur Textlinguistik. Band 33. Helmut Buske Verlag, Hamburg.

INFERENCES BASED UPON SYLLOGISTIC ARGUMENTATION IN THE TEXT OF *LE PETIT PRINCE*

BÉKÉSI IMRE

Within the frames of a self-constructed principal construction of meaning (the so called double syllogism) the author gives an analysis of the problem described in the title. It is concluded that in the text of *Le Petit Prince* a remarkable number of inferences based upon single syllogistic argumentation can be found and there are a number of highly explicite premisses as well. This is characteristic first of all for philological writings as well as children stories and mainly for children stories of philologic character. The second point of the study describes some of the more frequent types of inferences built on double syllogism.